

Maria Anufryieva

Warszawa

Czy istnieje polszczyzna miejska na Grodzieńszczyźnie? Zarys problematyki

1. Wstęp

Niniejszy artykuł jest poświęcony badaniom polszczyzny miejskiej wśród Polaków pochodzących z trzech miast obwodu grodzieńskiego na Białorusi: Grodno, Lida, Wołkowysk. Podstawę rozważań stanowi analiza materiału językowego, który został uzyskany w drodze nagrań lub wywiadów ciągłych z rozmówcami polskiego pochodzenia, którzy reprezentują różne pokolenia. Za jedno pokolenie przyjęty został okres 20 lat¹, co w sumie dało pięć pokoleń respondentów: najstarsze (1921–1940), starsze (1941–1960), średnie (1961–1980), młodsze (1981–2000), najmłodsze (po 2001). Na rzecz badań przyjęto, że respondenci z pokoleń najstarszego i starszego mogą pochodzić ze wsi, ale osiedlili się w mieście nie później niż po 25. roku życia. Natomiast respondenci z pozostałych pokoleń urodzeni są wyłącznie w miastach. Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej części jest przedstawiony ogólny zarys współczesnej sytuacji socjolingwistycznej na Białorusi. W drugiej części artykułu punktem wyjścia uczyniono definicję pojęcia **polshczyzny miejskiej** we współczesnym polonistycznym dyskursie językoznawczym, by następnie przedstawić charakterystyczne cechy językowe oraz socjolingwistyczne, które można potraktować jako wyróżniki polshczyzny miejskiej na Grodzieńszczyźnie. W podsumowaniu wyniki te zostaną skontrastowane z dotychczasowymi badaniami języka polskiego na terenach Zachodniej Białorusi, co pozwoli odpowiedzieć na pytanie postawione w tytule artykułu oraz sformułować odpowiednie wnioski.

2. Polszczyzna miejska na Grodzieńszczyźnie

2.1. Socjolingwistyczna sytuacja Polaków na Białorusi

Według ostatniego spisu powszechnego, który odbył się w 2009 roku, na Białorusi mieszka 9 503 807 osób². Pochodzenie polskie zadeklarowało

¹ O takim podziale pokoleniowym pisze S. Dubisz w swoim artykule: S. Dubisz, *Kategoria pokolenia w badaniach lingwistycznych* [w:] *Dialog pokoleń: w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*, red. E. Wierzbicka-Piotrowska, Warszawa 2015, s. 33–40.

² *Перепись населения 2009. Национальный состав населения Республики Беларусь* (*Population Census 2009. Ethnic Composition of the Population of the Republic of Belarus*), т. III, Минск 2011, s. 7–9 [online], http://belstat.gov.by/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-2009-goda/statisticheskie-publikatsii/statisticheskie-sborniki-2/index_535/ [dostęp: 04.12.2015].

294 549 ludzi, czyli 3,1% procent ogółu ludności, co zarazem świadczy o tym, że Polska mniejszość narodowa jest drugą pod względem liczebności mniejszością narodową na Białorusi¹. Przeważająca liczba Polonii białoruskiej (78%) mieszka w obwodzie grodzieńskim, w którego granicach położone są badane miasta. Największe skupiska Polaków są w rejonach: grodzieńskim (82 965 osób = 34%), lidzkim (47 660 osób = 35%), szczuczyńskim (22 151 osób = 46%), werenowskim (24 615 osób = 81%) oraz wołkowyskim (18 801 osób = 25%)². Zaledwie 5,4% Polaków wskazało język polski jako język ojczysty, z czego tylko 1,3% respondentów posługuje się nim w domu³. Przeważnie na co dzień Polacy na Białorusi posługują się językiem rosyjskim (ok. 51%) lub białoruskim (ok. 41%)⁴. Z tego wynika, że Polonia białoruska jest przeważnie dwu- lub nawet trójjęzyczna oraz w większości wielokodowa, ponieważ posługuje się odmianą ogólną języka rosyjskiego i/lub białoruskiego oraz odmianą dialektalną, np. używając tzw. mowy prostej, języka tutejszego, czy trasianki⁵. Analiza porównawcza danych statystycznych wykazała również, że samoświadomość językowa zarówno Polaków mieszkających w mieście, jak i na wsi, jest mniej więcej jednakowa (język ojczysty: odpowiednio 5,3% i 5,5%; język polski jako język domowy: w miastach odpowiednio 1,2% oraz ok. 1,5%)⁶. Biorąc pod uwagę kryterium zakresu komunikacyjnego należy zaznaczyć, że polski język etniczny na Białorusi nie jest kodem państwowym, dlatego może odgrywać rolę jedynie kodu lokalnego (środowiskowego, grupowego bądź rodzinnego), co jednocześnie decyduje o jego niższej randze względem języków oficjalnych. Ponieważ znajomość polszczyzny wśród Polaków na Białorusi nie jest powszechna, a można nawet powiedzieć, że wręcz rzadka, na co wskazują wyniki spisu powszechnego, nie stanowi ona jednego ze składników ich tożsamości narodowej⁷. Powoli też ustępuje jako język religii katolickiej (mszy świętych, nabożeństw, katechez)⁸. W maksymalnie ograniczony sposób funkcjonuje również w sferze komunikacji publicznej, co może wiązać się z podziałem Związku Polaków na Białorusi (ZPB) na dwie organizacje i funkcjonowaniem prasy polskojęzycznej w „drugim obiegu”⁹. Natomiast popularne jest nauczanie języka polskiego zarówno dzieci, jak i młodzieży polonijnej, a także dorosłych. Mimo pewnej presji władz oświatowych, szkoły polskie w Grod-

¹ *Ibidem*.

² Opracowano na podstawie: *Ibidem*, s. 16–17.

³ H. Karaś, *Odrodzenie polszczyzny czy jej zanik? O sytuacji języka polskiego na dawnych Kresach Wschodnich*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 26; *Перепись населения 2009...*, s. 317–333.

⁴ H. Karaś, *op. cit.*, s. 26; *Перепись населения 2009...*, s. 355.

⁵ H. Karaś, *op. cit.*, s. 27–28.

⁶ *Перепись населения 2009...*, s. 341–370.

⁷ Tezę tę potwierdzają badania przeprowadzone przez R. Dzwonkowskiego (R. Dzwonkowski, O. Gorbaniuk, J. Gorbaniuk, *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Białorusi wobec języka polskiego*, Lublin, 2004, s. 135–137).

⁸ *Ibidem*, s. 47–106.

⁹ H. Karaś, *op. cit.*, s. 28–29.

nie i Wołkowysku cieszą się stałym wzrostem liczby uczniów. Również szkoły społeczne przy ZPB oraz szkoły prowadzone przez Polską Macierz Szkolną co roku mają dużą liczbę uczniów. O ile dzieci i młodzież zazwyczaj pobierają naukę ze względu na to, żeby dostać się na studia, a przy okazji przybliżyć sobie kulturę przodków, o tyle dorośli uczą się polszczyzny praktycznie wyłącznie dla Karty Polaka. Jednak nie umniejsza to wysiłku nauczycieli, ponieważ dzięki ich pracy poziom znajomości polszczyzny wśród Polaków wzrasta.

Polszczyzna dawnych Kresów Północno-Wschodnich, na których terenie leżą badane miasta, jest znacznie zróżnicowana. Wyraźnie zaznaczają się odmiany standardowe zgodne z normą języka ogólnego, jednak mają one ograniczony zasięg społeczny, zazwyczaj do części inteligencji humanistycznej. Przeważają natomiast odmiany mieszane: kulturalne i regionalno-gwarowe, które mają przede wszystkim charakter enklawowy. Dla osób o bardzo słabej znajomości języka polskiego, które tę znajomość utraciły bądź ją dopiero nabywają, charakterystyczne są kresowe dialekty polonijne, które stanowią melanż języków rosyjskiego i białoruskiego bądź ich dialektów oraz składników wariantów polszczyzny ogólnej. Użytkownicy polszczyzny na Białorusi z reguły są w zdecydowanej większości wielojęzyczni, ale ich świadomość językowa, jak również poziom znajomości polszczyzny jest różny. Niestety, Polakom na Białorusi brakuje pełnej identyfikacji z językiem polskim, co potwierdzają też dane statystyczne wynikające ze spisu powszechnego¹.

2.2. Właściwości systemu językowego polszczyzny Polaków z Grodna, Lidy i Wołkowyska

Jak wspomniano we wstępie, niniejszy artykuł opiera się na materiale nagrań wypowiedzi Polaków pochodzących z trzech miast obwodu grodzieńskiego na Białorusi: z Grodna, Lidy i Wołkowyska. Miasta te do tej pory zachowały więź z Polską, a związki językowe i kulturowe z Rzeczpospolitą sięgają okresu sprzed Unii Lubelskiej. Liczba ludności w poszczególnych miastach prezentuje się następująco: w Grodnie mieszka ok. 360 tys. osób, z czego ok. 24% to Polacy; w Lidzie ok. 105 tys., z czego 38% stanowią Polacy; w Wołkowysku ok. 44 tys., z czego ok. 25% to Polacy². Biorąc pod uwagę realia białoruskie, chociażby fakt, że liczba ludności na Białorusi jest prawie czterokrotnie mniejsza niż w Polsce (por. ok. 9,6 mln na Białorusi i ok. 38 mln w Polsce), pod względem liczby mieszkańców oraz gęstości zaludnienia Grodno określane jest jako miasto duże, a Lida oraz Wołkowysk jako miasta średnie.

Badania *polshczyzny miejskiej* rozumiane są dosyć szeroko i obejmują badanie cech występujących w języku danej społeczności miejskiej. W dyskursie językoznawczym występują również pojęcia *mowy mieszkańców*

¹ M. Anufryieva, *Wpływ języka białoruskiego na polszczyznę Polaków Grodzieńszczyzny – pokolenie 1920–1940 (na przykładzie nagrań i wywiadów z Grodna, Lidy i Wołkowyska)*, „Acta Albaruthenica” 2017, t. 17, s. 180–182.

² *Перепись населения 2009...*, s. 16–17.

miast lub *języka mówionego mieszkańców miast*, w których podkreślana jest forma realizacji języka. Funkcjonuje także termin *gwara miejska*. Niektórzy językoznawcy posługują się nim przy omawianiu języka mówionego z uwzględnieniem jego podziału na trzy typy: *polszczyzny kulturalnej*, czyli języka mówionego wykształconej warstwy społeczeństwa miejskiego, dbającej o przestrzeganie norm językowych; *potocznej polszczyzny mówionej* odnoszącej się do stylu potocznego, kolokwialnego oraz tzw. *gwały miejskiej*, w której mieszają się cechy pochodzące genetycznie z okolicznych dialektów i gwar ludowych¹. A zatem przedmiotem tego artykułu jest zarys problematyki dotyczącej polskiej mowy Polaków z Grodna, Lidy i Wołkowyska. Podstawą analizy językoznawczej są teksty zebrane od 50 informatorów – przedstawicieli pięciu pokoleń.

Warto zauważyć na samym początku, że polszczyzna informatorów jest różnicowana jakościowo i ilościowo ze względu na sposób opanowania języka. Przedstawiciele pokolenia najstarszego i starszego zazwyczaj nabywali polszczyznę w sposób naturalny, czyli od rodziców. Dopiero później w szkole mogli nauczyć się normy językowej. Jednak ze względów historycznych (najpierw okupacja radziecka w 1939 roku, później II wojna światowa, a następnie okres Białoruskiej Republiki Radzieckiej) większość rozmówców *de facto* nie miała możliwości pobierania nauki języka polskiego. Tylko nieliczni przedstawiciele pokolenia najstarszego ukończyli kilka klas polskiej szkoły podstawowej w dwudziestoleciu międzywojennym. Przeważająca część przedstawicieli pokolenia średniego nauczyła się języka polskiego również w sposób naturalny, lecz nie od rodziców, ale dzięki własnej pracy, albo przy okazji chwilowych kontaktów z rodakami z Polski bądź słuchania polskojęzycznego radia czy polskiej telewizji. Warto jednak podkreślić, że właśnie w tym pokoleniu zachodzi pewna cezura dotycząca nabywania polszczyzny poprzez celowe uczenie się języka polskiego *de facto* jako języka obcego, a już na pewno nie jako języka pierwszego, jak w licznych przypadkach wśród respondentów ze starszych pokoleń. Mniej więcej od lat 80. XX wieku zaczęło odradzać się szkolnictwo polskie na Białorusi. Szkolnictwo zawsze wiąże się z nauczaniem języka ogólnego, znormatywizowanego, a zatem od razu kształtuje w uczniu postawę przestrzegania normy językowej, zwłaszcza podczas komunikacji oficjalnej. Wszyscy respondenci z pokolenia młodszego i najmłodszego uczyli się języka polskiego w placówkach oświatowych, więc nie nabywali języka w sposób niezorganizowany i intuicyjny. Od razu uczyli się polszczyzny standardowej, a zatem w ich języku prawie nie występują cechy tzw. polszczyzny kresowej. Zazwyczaj mówią ładną polszczyzną, aczkolwiek pewne odstępstwa „zdradzają” ich więzi z językami wschodniosłowiańskimi. A zatem niektóre charakterystyczne cechy w mowie mieszkańców badanych miast w stopniu nasilonym zaznaczają się

¹ A. Majkowska, *Język miasta kluczem do jego bram: o współczesnej polszczyźnie mówionej mieszkańców Częstochowy*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Filologia Polska. Językoznawstwo” 2010, z. 7, s. 107–108.

u przedstawicieli trzech pierwszych pokoleń, natomiast o wiele rzadziej spotkamy je w mowie przedstawicieli pozostałych dwóch pokoleń. W związku z tym można podzielić wszystkich informatorów na dwie duże grupy: na tych, którzy mają aparat artykulacyjny dostosowany do wymowy północno-kresowej (przedstawiciele najstarszego, starszego i średniego pokolenia) i na tych, którzy nie mają tej cechy (przedstawiciele młodszego i najmłodszego pokolenia)¹.

Wszystkie zarejestrowane cechy językowe zostały umieszczone w tabelach (zob. tab. 1 *Fonetyka*, tab. 2 *Fleksja*, tab. 3 *Składnia*). Badane miasta są położone w nieco innych obszarach obwodu grodzieńskiego, co może wpływać na polszczyznę respondentów: Grodno jest położone niedaleko granicy z Polską i Litwą, Lida jest bliżej Litwy niż Grodno, natomiast Wołkowysk jest blisko granicy z Polską, a jednocześnie rejon wołkowyski graniczy z sąsiednim obwodem brzeskim.

W fonetyce można dostrzec takie zjawisko, jak stopniowe zanikanie bardzo charakterystycznych cech mowy kresowej, które zostały zarejestrowane w wypowiedziach respondentów. Wszyscy informatorzy z grupy najstarszej i starszej, z wyjątkiem kilku, akają, natomiast przedstawiciele pokolenia średniego rzadko mają tę cechę w swojej mowie, a respondenci z pozostałych dwóch pokoleń w ogóle nie mają tej cechy. Podobnie jest z wymową tylnojęzykowego szczelinowego dźwięcznego $h(y)$, $h'(y')$, np. * *jektar*, * *yalina* zam. *hektar*, *halina*. Tu cezura wiekowa nieco się przesuwą – w pokoleniu średnim jest to zjawisko częste, natomiast respondenci z pokolenia młodszego i najmłodszego nawet nie są w stanie zrealizować tego dźwięku, aczkolwiek dostrzegają różnicę, czyli słyszą, że ich realizacja dźwięcznego h/h' jest inna. Podobnie jest z realizacją takich charakterystycznych cech fonetyki kresowej, jak przedniojęzykowo-zębowa wymowa s' , z' , c' , $ʒ'$, np. **s'il'ny*, **z'imno*, **c'enšk'i*, **ʒ'iv'ne* zam. *śilny*, *żimno*, *ćeũšk'i*, *dźiv'ne*; silnej palatalizacji *l*, np. **l'al'ka* zam. *lalka*; przedniojęzykowo-zębowej wymowy *ʈ*, np. **ʈaska* zam. *ʈaska*. Taką realizację da się zauważyć w mowie wszystkich respondentów bez względu na pokolenie, różne są natomiast nasilenia tych cech. Im młodszy jest rozmówca, tym bardziej jego język jest pozbawiony tych właściwości. Z kresową realizacją danych fonemów wśród pokolenia młodszego i najmłodszego spotykałam się zazwyczaj w rozmowie z respondentami, którzy nie byli objęci polskojęzycznym szkolnictwem lub byli nim objęci tylko przez bardzo krótki czas, albo ich nauczyciele sami nie realizowali ogólnopolskiej normy fonetycznej. Szereg cech fonetycznych, które są częste wśród pokoleń starszych, np. mieszanie zakresów artykulacyjnych spółgłosek, np. **h'iba*, **sredńe*, **kce* zam. *hyba*, *średńe*, *hce*; uproszczenie grup spółgłoskowych (zwłaszcza w formach czasowników 3. os. lp. czas. przesz. r. m., np. **muk*, **šet*, **umar* zam. *mugu*, *šedu*, *umaru*); wahanie w wymowie

¹ Por. M. Anufryieva, *Międzypokoleniowe różnice językowe Polaków żyjących na Grodzieńszczyźnie: (na przykładzie analizy nagrań członków polskiej rodziny wielopokoleniowej z Wołkowyska)* [w:] *W labiryncie polszczyzny: profesorowi Stanisławowi Dubiszowi doktorzy i doktoranci*, red. B.K. Jędryka, E. Kwapien, Warszawa 2017, s. 211–226.

grupy spółgłoskowej *sl//śl//szl*, np. **šlup*, **na kšesl'e* zam. *ślup*, *na kšeśle*; wargowo-zębowej wymowy *v*, obocznie z wymową dwuwargową *w*, np. **ńedavno*, **złamavšy* zam. *ńedawno*, *złamavšy*; odnosowienia, np. **m'eškajo*, **rob'o* zam. *m'eškajoŭ*, *rob'oŭ* lub wymowa dyftongiczna *-om* zam. *-oŭ*, np. w czasownikach 1 os. lmn np. **idom* zam. *idoŭ*, w ogóle nie pojawiają się w mowie przedstawicieli pokoleń młodszych.

Uwagi dotyczące podsystemu gramatycznego także wiążą się z tym, w jaki sposób informatorzy nabywali język polski. Jeśli robili to w sposób naturalny, więcej znajdzie się w ich mowie form zleksykalizowanych, np. takich, jak synkretyzm biernika–mianownika rzeczowników r. ż. lp. (np. *kup'it' z'em'a*, *ida na rabota*, *vz'oť žona*), czy końcówka *-am* zamiast *-em* w N. lp. w rzeczownikach r. m. (np. *pracoval' asystentam*, *był profesoram*), w 1. os. lp. czas. I i II koniugacji występuje końcówka *-a* zam. *-e/-ę*, (np. **kupuja*, **noša* zam. *kupujeŭ*, *nošeŭ*). Częstsze będą również wpływy języków rosyjskiego i białoruskiego, czyli tzw. interferencje: np. końcówkę *-i/-y* w M. lmn niezależnie od poprzedzającej spółgłoski otrzymują zarówno rzeczowniki męskoosobowe, jak i męskożywotne i męskonieżywotne (np. **čtery m'es'oncy*, **tańcy* zam. *čtery m'ešoŭce*, *tańce*); większy zakres końcówki *-u* w C. lp. r. m. i r. n. (np. **synu*, **końu* zam. *synov'i*, *końov'i*); superlatyw tworzony za pomocą zaimka *sam* typu **samy ładny* zam. *najładniejszy*; ograniczony zakres stosowania form enklitycznych zaimka osobowego *ja* (np. **mama zmarła mńe*, **daj mńe*); zmiany w budowie czasu przeszłego, gdzie wykładnikiem osoby nie jest forma czasownika, a zaimek osobowy (np. *ja m'ała p'enc' l'at*, *my tego űe rozum'el'i*); brak końcówek osobowych w 1. i 2. os. lp. (np. *a gž'e ty była*, *a co rob'ila že űe naučyła s'a?*). Im bardziej forma przyswajania polszczyzny miała charakter zorganizowany, tym interferencji jest mniej, a cechy zleksykalizowane, będące wynikiem wpływu fonetyki, nie występują prawie lub zupełnie.

Większość zarejestrowanych cech składniowych można zauważyć w mowie informatorów wszystkich pięciu pokoleń. Najczęstsze cechy to: stosowanie formy męskoosobowej czasownika przy rzeczownikach niemęskoosobowych (np. *z'ec'i byl'i zmenčona*, *z dževčynam'i vručilišmy pužno*); niezgodność przydawki przymiotnej i określonego rzeczownika (np. *stare ludže tak muvoŭ*, *byl'i i złe/h'itre l'už'e*); stosowanie błędnej rekcji (np. w zdaniach przeczących zamiast dopełniacza stosuje się biernik: *teras tam űic űe ma*); błędne użycie konstrukcji przyimkowych (np. użycie konstrukcji bezprzyimkowej zamiast ogólnopolskiej przyimkowej: **On mńe p'isaŭ na fejsbuku* zam. *pisał do mńe*; użycie konstrukcji przyimkowej zamiast ogólnopolskiej bezprzyimkowej: **v z'ima űe moga hož'ic' do kos'c'ota* zam. *Zimq nie moge chodzić do kościoła*; użycie błędnej konstrukcji przyimkowej: *čytała v głos* zam. *czytałam na głos*; niepoprawny szyk przydawki gatunkującej (np. *fškole naučyŭam še polsk'ego jeŭzyka*, *f pol'sk'im domu od samego jego počontku* (*polski dom* w znaczeniu Domu Polskiego, instytucja). Można jednak dostrzec, że informatorzy z pokolenia młodszego i najmłodszego prawie zawsze dostrzegają własne „poślizgi” składnione i stosują podczas rozmowy autokorektę, czego zazwyczaj nie robią przedstawiciele pokoleń starszych.

Niestety, słowotwórstwo respondentów ze względu na często jednostkowe użycie formantu, jak również niekompletną podstawę analizy (badania nad polszczyzną mieszkańców Grodna, Lidy i Wołkowyska są w trakcie) nie zostanie omówione w tym artykule, ponieważ wnioski mogłyby być mylące. Podobnie jest w przypadku słownictwa, tylko po odsłuchaniu kompletnego materiału można pogrupować leksemy, a następnie opracować materiał statystycznie, żeby przedstawić go w sposób syntetyczny. Na danym etapie opracowywania materiału językowego można jedynie pokusić się o pewne ogólne wnioski. U wszystkich informatorów występują cytaty bądź różnego typu kalki (np.: **dalej** 'z tyłu/nieco dalej': *proše/ al'e u mñe same l'epše ks'onšk'i to s'enk'ev'iča/ fšystko tam dal'ej stoi*, por. ros. *дальше*; **niedziela** 'tydzień': *vruc'ilem z varšavy/ dv'e ñez'el'i byłem*, por. ros. *неделя*; **robota** 'praca': *no a z robota u nas ty v'iz'iš jak/ roboty ñe ma*, por. ros. *работа*; **jednym słowem** 'krótko mówiąc': *jednym słowem ñic c'ekavego*, por. ros. *одним словом*; **na kont** 'na temat/ w jakiejś sprawie': *u mñe v domu byłażelazna dyscyplina na kont nauk'i*, por. ros. *на счёт*; **hodować się** 'wychowywać się': *z'ec'i ñe yodoval'i s'e f tak'im dostatku jak teras*, por. biał. *задаваць/задавацца*; **pomyłka** 'błąd': *po rosyjsku dyktant зроб'il'i/ to u mñe sto jedenas'c'e pomyłek było*, por. biał. *памылка*. W języku pokolenia najstarszego można też spotkać archaizmy wyrazowe: np. **akuratnie** 'porządnie/ dokładnie', **buchalter** 'księgowy', **uczony** 'naukowiec'. Jak do tej pory nie spotkałam się z archaizmami wyrazowymi wśród pozostałych pokoleń. Natomiast większość respondentów używa tzw. archaizmów semantycznych, np. **drugi** 'inny', **pensja** 'emerytura', **wiedzieć** 'znać', **żyć** 'mieszkać'. Wszystkie archaizmy, występujące w mowie respondentów, funkcjonują, ponieważ język polski na Grodzieńszczyźnie rozwija się na obrzeżu polszczyzny, jak również dlatego, że wszystkie wymienione wyżej jednostki leksykalne są czynnie używane w języku rosyjskim i / lub białoruskim, a zatem istnieje dodatkowy czynnik sprzyjający zachowaniu ich w mowie.

3. Podsumowanie

Podsumowując krótką analizę materiału językowego, można stwierdzić, że wymienione cechy charakterystyczne dla języka Polaków z Grodna, Lidy i Wołkowyska nie różnią się od typowych cech polszczyzny ludności polskiego pochodzenia mieszkającej na wsi. A zatem nasuwa się wniosek, że na Grodzieńszczyźnie nie ma wyraźnej stratyfikacji polszczyzny na miejską i wiejską. Język polski występuje tu w odmianie regionalnej, a zarejestrowane do tej pory cechy są wspólnoregionalne. Zresztą sami rozmówcy nie podkreślali swojej odrębności miejskiej, natomiast podczas rozmów dało się zauważyć, że mają poczucie przynależności do danego regionu, czyli do Grodzieńszczyzny. Dostrzeć to można między innymi w wypowiedziach lub stwierdzeniach opisujących:

- świadomość istnienia różnic pomiędzy własną polszczyzną a polszczyzną w Polsce, czy na Litwie, podkreślanie tego poprzez stwierdzenie typu: „u nas Palaki mówio tak, a w Polsce inaczej, majo inny akcent”, „Czy ja

wiem, jak mówię po polsku? Czasem mówią, że zaciągam. Może i mają rację. W Polsce o wiele szybciej rozmawiają, niż jestem przyzwyczajony mówić”;

- określanie własnej polszczyzny oraz polszczyzny znajomych Polaków ze swojego miasta jako mowy *tutejszej, prostej, tak jak tu wszyscy po polsku mówią*;

- określenie siebie jako ani Polaka, ani Białorusina, lecz jako *tutejszego*;

- stosowanie pojęcia „*jestem z Kresów*” na określenie miejsca w przestrzeni społecznej;

- trzymanie się podziału na *Polaków z Kresów* i na *Polonię zagraniczną*;

- uczulenie na użycie cech językowych charakterystycznych dla mowy osób pochodzących z byłych Kresów Wschodnich, wśród osób objętych edukacją polonistyczną, cechy te uważane są za błąd językowy.

Tabela 1: Fonetyka

Numer	Cechy
1.	Akcent oksytoniczny
2.	Akcent proparoksytoniczny
3.	Akanie
4.	Repartycja dawnego <i>o</i> pochylonego
5.	Asynchroniczna wymowa nosówek
6.	Denazalizacja nosówek
7.	Mieszanie przedniej i tylnej nosówek
8.	Nieściągnięte grupy <i>-ija, -yja</i>
9.	Zwężenie <i>e > i/y</i>
10.	Zwężenie <i>o > u</i>
11.	Wymowa <i>v</i> obocznie z <i>w</i>
12.	Przedniojęzykowo-zębowe <i>s'</i>
13.	Przedniojęzykowo-zębowe <i>z'</i>
14.	Przedniojęzykowo-zębowe <i>c'</i>
15.	Przedniojęzykowo-zębowe <i>ʒ'</i>
16.	Palatalna wymowa <i>t', d', r'</i>
17.	Silna palatalizacja <i>l</i>
18.	Wymowa <i>ł</i> przedniojęzykowo-zębowego
19.	<i>h (ɣ), h' (ɣ')</i>
20.	Miękkie <i>č'</i>
21.	Występowanie głosek protetycznych
22.	Mieszanie zakresów artykulacyjnych spółgłosek
23.	Wahania <i>sl//śl//szl</i>
24.	Podwajanie spółgłosek
25.	Uproszczenie grup spółgłoskowych

Tabela 2: Fleksja

Numer	Cechy
1.	Wahania rodzaju
2.	Wahania paradygmatyczne
3.	Rzeczowniki na <i>-um</i>
4.	Przemieszczenie z singularis tantum do pluralia tantum
5.	M. lp. r. n. <i>-a</i> zam. <i>-e</i>
6.	D. lp. r. m <i>-a</i> zam. <i>-u</i>
7.	C. lp. r. m. i r. n. <i>-u</i> zam. <i>-owi</i>
8.	N. lp. r. m <i>-am</i> zam. <i>-em</i>
9.	Msc. lp. r. m. <i>-u</i> zam. <i>-e</i>
10.	Brak W. lp.
11.	Synkretyzm biernik – mianownik
12.	Końcówki w r.ż. przeniesione z ros.
13.	M. lmn. <i>-i/-y</i>
14.	D. lmn. <i>-ów</i>
15.	N. lmn. <i>-ami</i> zam. <i>-mi</i>
16.	Msc. lmn. r.m. <i>-ach</i>
17.	Neutralizacja rodz. przymiotników w lm.
18.	Stopniowanie
19.	Ograniczony zakres form enklitycznych zaim. os.
20.	Nagłosowe <i>ń-</i> w 3 os. zaim. os.
21.	B. zaimka os. r. ż. = D.
22.	Cechy charakter. przysłówków
23.	Brak odmiany ostatniego członu licz. porząd. złoż.
24.	Brak licz. zbior.
25.	Czas. <i>wziąć</i>
26.	1 os. lp. czas. I i II koniugacji <i>-ę> e</i> zam. <i>-a</i>
27.	1 os. lmn. <i>-im</i>
28.	Zmiany w czas. ter.
29.	Zmiany w czas. przysz.
30.	Zaimek osobowy jako wykładnik cz. przesz.
31.	Brak <i>-m</i> w 1 os. lp.
32.	Brak <i>-ś</i> w 2 os. lp.
33.	<i>-m</i> w 1 os. lm.
34.	Uogólnienie na wsz. rodz. koń. męskoos.
35.	Forma czasownika <i>iść</i>
36.	Brak <i>-ł</i> w 3 os. cz. przeszłego r. m.
37.	Tryb rozkazujący
38.	Tryb przypuszczający
39.	Strona

Tabeka 3: Składnia

Numer	Cecha
1.	Forma męskoos. czas. przy rzecz. niemęskoos.
2.	Orzecznik w formie niemęskoos. podmiot w formie męskoos.
3.	Niezgodności w gr. przydawka przymiotna + rzeczownik określany
4.	Brak zgodności pod względem rodz. w zestawieniu licz.-rzecz.
5.	Orzeczenie w lm. przy podmiocie wyrażonym rzecz. zbior.
6.	Orzeczenie w l.p. przy podmiocie wyrażonym rzecz. w lm.
7.	Orzecznik imienny w M. zam. N.
8.	Orzecznik przym. w B. zam. w N.
9.	Konstr. bezprzym. zam. ogp. przymiennych
10.	Konstrukcje przym. zam. ogp. bezprzymiennych
11.	Konstrukcje przym. zam. ogp. innych przymiennych
12.	Konstrukcja temporalna <i>do</i> + D. zam. przed +N
13.	<i>w</i> + B. o znaczeniu czasowym zam. <i>w</i> +Msc.
14.	<i>do</i> + D. zam. <i>na</i> +B
15.	Przyimek + <i>być</i> + M.
16.	Zd. bezmianownikowe z gr. nominalną w C.
17.	Licz. główny zam. zbiorowego
18.	Licz. 5 wzwyż z M. lm. zam. z D.
19.	Licz. 2 – 4 z rzecz. w M. zam. w D. lp.
20.	Zdania zaprzeczone
21.	Szyk przydawki gatunkującej
22.	Szyk przymiotników relacyjnych
23.	Brak czas. bezos. na <i>-no</i> / <i>-to</i>

Maria Anufryieva

Is There a Polish Language in the Hrodna Region (Belarus)? An Outline of Key Issues

A b s t r a c t

The article presents a study of the Polish language among Poles coming from three cities of the Hrodna region (Hrodna, Lida and Vawkavysk). The basis for consideration is the analysis of linguistic material which was obtained through recordings or continuous interviews with Poles who represent different generations. The first part presents a general outline of the contemporary sociolinguistic situation of Poles in Belarus. In the second part of the article, the starting point was the definition of the concept of the Polish urban language in the discourse on the contemporary Polish language; then, it presents characteristic linguistic and sociolinguistic features that can be treated as distinguishing features of the urban language in Hrodna. The results have been contrasted with previous studies of the Polish language in the areas of Western Belarus, which served to answer the question posed in the title of the article.